

Contra Sloterdijk

Axel Honneth

El que havia anat escrivint Peter Sloterdijk al llarg de les dues darreres dècades semblava tan difícil de conciliar amb el *Zeitgeist* (o esperit dominant de l'època) com amb els seus adversaris. Dels enèrgics partidaris d'una primacia encara més forta de l'economia en la societat el separava el posat de qüestionador fonamental de tots els assoliments de la societat moderna; de la tímida impugnació dels crítics del capitalisme el distingia el refús altiu de qualsevol defensa dels febles i dels desafavorits. Ara bé, el to combatiu d'inadaptat, de rebel, li

proporcionava una admiració reverent àmpliament difosa: per fi tornava a haver-hi a l'escena intel·lectual –així ho donava a entendre la *Kritik der zynischen Vernunft* [Crítica de la raó cínica] (1983)– un esperit lliure que arremetia, amb la determinació i la independència radicals d'un Nietzsche, contra totes les rutines intel·lectuals que feia ja temps que havien donat a la nostra època un aire d'estovament vertaderament inaguantable.

Allà on potser errava aquest càlcul, perquè Sloterdijk havia vulnerat principis morals fonamentats, ell s'apressava a estendre cortines de fum ben atapeïdes que enfosquien encara més la tremenda vulneració i l'elevaven al nivell grandios de les coses impensades. Per això fou difícil durant anys copsar l'entrellat, el vertader caire politicomoral del pensament de Sloterdijk. A aquest joc del gat i la rata, en el qual han tingut un paper ben galdós els suplementes culturals dels periòdics, hi ha posat punt final, recentment, el mateix Sloterdijk. En un article publicat al *Frankfurter Allgemeine Zeitung* s'esplaiava amb ganes a propòsit del procés històric objecte de les seues preocupacions en el terreny de la filosofia de la història. De sempre es podia haver sospitat que darrere el nietzscheanisme d'imitació nodrit de la crítica al ressentiment hi devia haver, de la seua banda, un altre ressen-

Axel Honneth és catedràtic de filosofia de la Universitat de Frankfurt i director de l'Institut de Recerca Social. En el seu llibre més conegut, *Kampf um Anerkennung* [La lluita pel reconeixement] ha intentat actualitzar la Teoria Crítica, seguint les petjades del sofriment de la persona menyspreada que pugna per ser reconeguda. *L'Espill* va publicar al número 31/2009 un diàleg entre Axel Honneth i Luc Boltanski a propòsit de la sociologia crítica. En català s'ha publicat també el seu llibre *Desintegració. Fragments per a un diagnòstic sociològic de l'època* (Tàndem, València, 1999). El present article, que aparegué originalment a *Die Zeit* (núm. 40/ 2009), fou el detonant d'una polèmica amb Peter Sloterdijk, catedràtic de filosofia a Karlsruhe i moderador d'un programa en la cadena de televisió ZDF. [Títol original: «Fatale Tief Sinn aus Karlsruhe. Zum neuesten Schriftum des Peter Sloterdijk», literalment «Meditacions fatals des de Karlsruhe. A propòsit dels escrits recents de Peter Sloterdijk»]. Es publica amb l'amable autorització de *Die Zeit* i de l'autor.

timent. Ara, que tot plegat es manifeste amb la mesquinesa i la curtedat de mires d'aquest article ens deixa prou parats. Literalment bocabadats.

La popularitat dels assaigs filosòfics de Peter Sloterdijk tingué molt a veure, des del principi, amb l'ascens d'un determinat ambient o entorn social per al qual les manifestacions culturals de l'Estat de benestar capitalista només eren objecte de menyspreu, però que no disposa de cap idea viable sobre la configuració política del futur. Durant els seus anys d'universitat, coincidents en línies generals amb l'època de l'enderrocament del Mur i la caiguda de la Unió Soviètica, els exponents d'aquesta nova elit havien llegit els textos de Michel Foucault i, gràcies a la seua configuració mental tan sense lligams, tan elàstica i grimpaire, havien assolit ràpidament totes les posicions de poder imaginables, on ara seien i esperaven qualsevol pensada o paraula aclaridora sobre el signe del nostre temps. En aquest ambient, les redaccions dels suplementes culturals, les sales de reunions socials dels grans bancs, els estudis d'arquitectes, les agències de publicitat, només s'hi estava d'acord en una cosa: que per damunt de tot calia posar fi a la mentalitat proteccionista de l'època socialdemòcrata. Les masses semblaven massa dependents, massa avesades a un Estat que els donava a mans plenes perquè pogués sorgir encara, del si d'una cultura d'aquesta mena, cap idea poderosa, cap estil de vida realment atraient.

Certament, el menyspreu no s'adreçava tant a les capes socials en precari com, més aviat, als seus representants intel·lectuals, que havien gosat presentar-se, en l'«antiga» República Federal, com a portaveus generals d'una política de redistribució. Hom llegia amb entusiasme qualsevol article de-

dicat a acarnissar-se amb el moviment del 68, i s'assabentava amb profunda satisfacció que ara, finalment, hom tallaria el coll a la sociologia i la psicoanàlisi, és a dir, les disciplines guia de l'època que s'acabava. La paraula salvadora no podia ser del mateix tipus que aquell discurs de plany que els vells ideòlegs havien recitat en nom dels febles i els desposseïts; més aviat havia de tenir el coratge necessari de la grandesa intel·lectual i desterrar les fórmules fetes de la misèria social.

Els representants d'aquest nou estrat no hagueren d'esperar massa, perquè ben aviat aparegué un autor que tenia a les mans la recepta escaient per a satisfer els seus delers i neguits. Just al començament de la seua trajectòria intel·lectual, Peter Sloterdijk potser dubtava encara sobre si havia d'enfilar el camí d'una crítica social d'inspiració filosòfica o el d'una interpretació mística-especulativa del món i de la història. Però el ràpid èxit que li van valdre els seus primers llibres en aquells ambients afamegats d'una paraula redemptora, degué convèncer-lo a la fi que el que havia de fer era oferir-se a aquells Deixebles com a Profeta en temps de pertorbació. No li mancava pas l'aptitud per a la creació de conceptes i metàfores il·luminadores, i també estava proveït d'una certa capacitat de síntesi diagnòstica. Així doncs, es complien totes les premisses intel·lectuals per a escometre amb força la tasca que s'havia marcat. D'aleshores ençà, cada any, brolla del numen productiu de Sloterdijk tota una sèrie d'assaigs, llibres i conferències que, si no són llegits, almenys són fullejats pels membres d'aquest estrat social lliurat a ell.

Certament, les *Esferes* en tres volums¹ tenien un gruix excessiu per a poder ni tan sols mirar-se-les pàgina a pàgina; n'hi havia

prou d'assabentar-se de la tesi malenconiosa segons la qual tots desenvolupem en l'estadi intrauterí un sentiment de seguretat i protecció espacial per al qual, un cop llançats al món, ja no trobem substituït escaient. Aquest filòsof tocat de poesia també estava insatisfet amb el món, però d'una manera molt diferent del que havia estat la crítica social menyspreadora dels antics. L'objecció crítica no tenia com a punt de mira l'organització institucional de la res pública, ni la manca de justícia social, sinó l'estretor de tota una cultura que no gosava mirar a la cara les dures realitats de la nostra existència. Ara bé, l'aproximació metodològica a aquests fets de la vida social que fa servir Sloterdijk no té gens de refinament filosòfic, ni de bon tros. Així, com si mai s'haguessen pronunciat les objeccions de Foucault contra l'essencialisme antropològic, com si no tinguessin importància els advertiments davant l'afirmació d'universals culturals i invariants humans, Sloterdijk ras i curt suposa que, ben mirat, hom pot descobrir tota una sèrie d'instints inevitables que condicionen l'esdevenir de la civilització. En el seu camí cap a aquell ambient social en cerca d'una terra de promissió el nostre autor semblava haver oblidat tot el que ell mateix havia escrit i pensat un dia, per exemple, en un article primerenc i brillant sobre Foucault,² i ara se sentia lliure per a conrear una mena de contemplació intuïtiva de l'essència. En pocs anys una aurèola de veneració, fascinació i simpatia riallera cobria els escrits de l'autor, a la qual contribuïa amb entusiasme un munt de gent, del redactor postmodern d'una emissora de ràdio al director ja granat d'un Institut Goethe: per fi hi havia algú que s'havia enfrontat a una crítica social primfilada en l'argumentació, i tancada en el seu propi cercle,

algú que n'havia revelat la fixació en els valors al capdavall mediocres de la igualtat o la justícia i ens havia transmès un primer tast de les forces molt més profundes i veritables que actuen en les col·lisions històriques.

Tanmateix, després d'aquest primer escamot d'escrits encara no havien aparegut les paraules salvadores, esperades amb tanta ànsia per l'ambient social que aixecava la vista cap al Mestre. En el decurs de la seua contemplació de l'essència, certament, Sloterdijk havia tret a la llum l'entrellat de les qüestions més variades, havia posat damunt la taula sense cap recança el sentit ocult de l'experimentació en el camp de l'enginyeria genètica i s'havia ocupat de la implacable economia pulsional d'allò polític, però encara no havia parat esment en la qüestió roent de l'antagonisme social en la nostra època. No podia permetre més temps l'orfenesa del seu públic en aquesta matèria i per consegüent, poc després del canvi de segle, Sloterdijk s'afanyà a escriure una anàlisi «politicopsicològica» de les lluites contemporànies, sota el títol esfereïdor de *Zorn und Zeit* [Còlera i temps] (Suhrkamp Verlag). De nou la frivolitat metodològica amb la qual hom procedeix és impressionant, fins al punt que amb una simple invocació de la suposada doctrina pulsional de l'Antiguitat hauria de bastar per a proveir-nos de les eines necessàries per a aquesta mena de diagnòstic del present.

Sense cap coneixement de la bibliografia recent, Sloterdijk vol fer-nos creure, tot seguint les idees psicològiques dels grecs, que l'ésser humà, juntament amb el desig eròtic, estaria dominat almenys de manera tan potent per una «aspiració a l'èxit, al prestigi i l'autoestima»; i que aquestes «energies timòtiques», ignorades per la modernitat –tret d'algun gran pensador– i bandejades

finalment per la psicoanàlisi de la comprensió de la condició humana, formen la vertadera matèria primera de tots els enfrontaments polítics perquè, al cap i a la fi, sempre tracten de la reconquesta col·lectiva de l'«orgull» i l'«honor». No voldria pas entrar ací en grans matisacions d'ordre conceptual, però no és ni de bon tros el mateix si aqueixa demanda s'orienta a l'acceptació de l'oponent o la deixa totalment de banda, si aspira al reconeixement intersubjectiu o apunta a una autoafirmació incondicional. Tampoc sembla gaire productiu fer referència en aquest punt al fet que teòrics tan diferents com Georges Sorel o Barrington Moore ja havien cridat l'atenció fa molt de temps sobre el paper clau de l'«honor» en la motivació dels moviments polítics. Tot això li importa ben poc, a Sloterdijk, perquè ell vol abordar una qüestió més essencial, quelcom que tocaria de ple la idea que tenim de nosaltres mateixos, i la faria trontollar. A més, ens assabentem que la contrapartida de l'orgull, que aconsegueixen els que s'imposen en la «lluita pel reconeixement» (Sloterdijk), és el ressentiment dels qui s'han de situar en una posició subordinada en la jerarquia d'estatus socials; per tal de desempallegarse de la vergonya de la subordinació hom ha generat ací baix els valors morals de l'autolimitació i la igualtat de tracte, a la llum dels quals han d'aparèixer com a perdedors els membres dels estrats que han assolit l'èxit. En aquest sentit el descabellament de la civilització, com diria una mera recitació de Nietzsche, no ha estat una altra cosa que la confrontació tothora igual entre grups que afirmen la vida i grups hostils a la vida, entre col·lectius que gaudeixen amb orgull de l'existència i d'altres que malden per fer-ne malbé la vitalitat.

L'únic matís original que introdueix Sloterdijk en aquesta doctrina coneguda des de fa tant de temps prové de la idea, adreçada contra Nietzsche, segons la qual al llarg dels darrers dos-cents anys l'ètica cristiana no ha pogut ser, precisament, un instrument del ressentiment i la venjança dels febles perquè els valors i les normes que han impregnat el cristianisme de l'època més recent han estat d'una mena tan «humanitària i transcendent» que de cap manera no haurien pogut oferir la base adequada per a una atac, en el pla de les idees, contra els privilegiats i els benestants. Així doncs, segons la concepció de Sloterdijk, cal una «reflexió més profunda» si hom vol reeixir a traure a la llum, més enllà de la foscor confusa de les lluites del passat, els valors que haurien servit realment com a mitjà de la pèrfida revenja dels moviments de ressentiment dels segles XIX i XX. I hom pot ensumar ja que ara la consigna clau i definitiva, per la qual ha sospirat durant tant de temps la comunitat dels afamats de sentit, ja no pot estar gaire lluny.

Ras i curt: segons Sloterdijk aquests valors i normes morals són els que els fanàtics de la igualtat de tots colors han inscrit en les banderes amb l'ajut de les quals han llençat les masses a l'atac contra l'ordre existent. El que caldria entendre ací per aquestes exigències d'igualtat no està, en general, gaire clar, però s'hi fa referència al procés històric que inclou tots els moviments «nacionalistes» i «internacionalistes», amb la diferència que si els primers reclamaven la igualtat social exclusivament per a la seua població nacional, els segons tractaven d'estendre-la a tots els ciutadans i ciutadanes del món. No rau gaire lluny d'això l'afirmació segons la qual les catàstrofes històriques universals del segle XX foren instigades per l'aixecament de

dos «col·lectius de còlera» en els quals els intel·lectuals, els nous «clergues atiadors d'odi», han sabut organitzar, valent-se de consignes morals i humanistes, la còlera de les masses, nascuda de l'avergonyiment i del menyspreu, contra les elits. D'alguna manera, tot això ja ho sabíem, no ens ve de nou, hom té la impressió de trobar-se amb una barreja de Gehlen i Ernst Nolte, únicament que l'equiparació de feixisme i socialisme i la seua reconducció comuna a motius d'avarícia i ressentiment es presenta ací a pit descobert i amb un punt d'arrogància, fins i tot.

Poques vegades, sens dubte, s'ha fet revisar amb tant d'aplom un ideari del passat, que ja al seu temps traspuava només pors difuses i una actitud defensiva, per presentar-lo com si fos l'últim diagnòstic, el més modern, de la situació politicointel·lectual del present. Contra *Moral i hipermoral* de Gehlen, que és d'on sembla que provenen algunes baules centrals de l'argumentació de Sloterdijk, ja es va objectar fa quaranta anys que l'equiparació d'una moral interna cristal·litzada entorn dels valors de l'honor i la solidaritat nacional amb l'universalisme moral de l'«internacionalisme» perd de vista la intencionalitat tan diferent de la invocació de la «igualtat» en un cas i l'altre: mentre que en el primer la igualtat interna de tots els membres d'un mateix origen nacional és tan sols el revers moral de la lluita exterior contra l'enemic comú, en el segon la idea d'una referència polèmica a un grup extern, si més no, desapareix, perquè tots els integrants de la humanitat haurien de gaudir dels mateixos drets. Així doncs, els sistemes axiològics del nacionalisme i de l'internacionalisme no constitueixen dues cares d'un mateix ideal humanista d'igualtat, com Sloterdijk ens voldria fer

creure amb Gehlen, sinó estadis diferenciats del desenvolupament de la moral social.

No funciona pas millor la tesi de Sloterdijk segons la qual la ira i la indignació morals de les masses socialment perjudicades s'explicarien només a partir del ressentiment contra els privilegiats. En aquest punt hom es pregunta per què s'hauria de fer aquest rodeig a través d'una psicologia d'anar per casa quan les constitucions polítiques de les democràcies occidentals gairebé exigeixen dels afectats que facen servir l'aspiració justificada a la igualtat de tracte. En la lluita contra la discriminació social i el menyscapte econòmic els diferents actors tracten només de traslladar a la pràctica allò que els prometen els principis morals de l'Estat de dret modern. No cal avarícia, enveja o ressentiment de cap mena. Naturalment, un autor sempre serà lliure de recórrer al seu albir a motius i idees del passat, però quan en aquesta comesa hom dona coses molt velles com si fossen la novetat absoluta, i només per tal d'estalviar-se la discussió de contraarguments enunciatos fa molt de temps, s'estan vulnerant les normes del rigor i l'escrupolositat intel·lectual.

Ara bé, sens dubte les especulacions reportades fins ara eren només exercicis d'escalfament filosòfics per al nostre autor, destinades a preparar aquell cop de puny polític que finalment descarregà el 10 de juny de 2009 al *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. Certament, de la comprensió «politicopsicològica» del que hi ha en joc en l'etern retorn de la lluita entre els justificadament privilegiats i els envejosos desfavorits s'havia d'arribar algun dia a la conclusió que convenia aturar almenys durant un moment històric aquest descabellament tan insà. I en aquesta comesa, en termes de filosofia de la història només pot

haver-hi una solució, que és donar-los als més benestants finalment allò que realment mereixen, per tal d'atorgar-los l'ocasió de lliurar regals magnànims i voluntaris cap avall. El lema polític d'aquest programa és realment increïble: la «vaga d'impostos».

Des de les altures solitàries Sloterdijk proclama les consignes llargament esperades per a la configuració política del futur, unes consignes que, de fet, donen el cop de gràcia al somni sentimental de l'Estat social. Sloterdijk reprèn algunes reflexions que ja havia plantejat en *Còlera i temps* i deriva de la doctrina de les energies de l'orgull i l'autoestima que subjauen a la nostra civilització, conseqüències que apunten a la reorganització de l'economia capitalista. A partir d'una fosca apel·lació a Georges Bataille, el discurs era que els rics i privilegiats només aconseguirien desempallegar-se del «menyspreu per si mateixos» que hom els havia imposat culturalment, el dia que podrien distribuir cap avall, als necessitats, la seua fortuna a través de «belles accions» de donació voluntària en el marc d'una «economia de l'orgull». Clar i ras, això volia dir que qualsevol obligació establerta per l'Estat d'aportar part dels guanys només aconseguiria ferir de mort el sentiment de l'èxit merescut a través de l'esforç. En canvi, la donació sobirana nodriria en els membres d'aquests estrats socials benestants un sentiment de benaurada magnanimitat. Sembla prou evident que ací parla algú que ha reflexionat molt seriosament sobre què passa amb la part desatesa per l'«esquerra miserable» en una època en què augmenta la distància entre rics i pobres. Ja n'hi ha prou de preocupar-se per l'augment del nombre d'aturats! Ja n'hi ha prou d'angoixar-se per la vida de la gent allà baix! No és, potser, més patètic i vergonyós haver de lliurar,

sota la coacció de l'Estat social, parts de la fortuna aconseguida amb l'esforç propi?

Aquestes reflexions escassament madurades, que no expliquen enlloc per què hauria de ser realment «merescuda» (en el sentit del premi a un esforç) una fortuna aconseguida, per exemple, per herència o mitjançant l'especulació financera, serveixen a Sloterdijk, en el seu article, com a base per a esbossar un programa polític de caire revolucionari. Amb l'audàcia del lliurepensador, Sloterdijk sospesa els mitjans amb els quals els guanyadors històrics, els rics i poderosos, podrien posar punt i final al joc cruel de l'avergonyiment pels seus mèrits i assoliments, que és cada dia més intens. El resultat d'aquesta meditació de l'autor s'exposa en l'article «La revolució de la mà generosa».

Ja el títol mateix del breu article indica clarament que la reflexió apunta ni més ni menys que a la subversió de tots els nostres valors i costums heretats. Amb una simple reparació de l'ordre social existent no n'hi hauria prou, segons Sloterdijk, perquè és molt gros el que hi ha en joc: la situació penosa de les classes dominants. Aquestes només podrien defensar-se davant d'una situació humiliant, segons argumenta Peter Sloterdijk, fent servir mitjans polítics de defensa capaços d'esborrar la base mateixa de la seua humiliació. I aquesta base, l'arrel de tots els mals, com llegim a continuació, no és altra cosa que la mera existència de l'Estat social, aquesta gegantina institució de beneficència amb l'ajuda de la qual s'aguanten els desfavorits, de bracets amb els intel·lectuals moralitzants, i tot gràcies als benestants. Tan cabdal és aquesta idea per a Sloterdijk, tan important l'argument, que torna a referir-se a «l'Estat fiscal» o «recaptador», una mica fora de context, en

el seu darrer llibre, *Du musst dein Leben ändern* [Has de canviar la teua vida] (Suhrkamp Verlag), en el qual, tot invocant Friedrich August von Hayek, el qualifica de «semisocialisme fiscal-liberal realment existent».

Cal remirar-se unes quantes vegades l'argument que s'hi vol exposar abans d'encontreure la tesi tan insòlita que, com qui no vol la cosa, es presenta en societat: l'Estat social –a Alemanya producte de les reformes des de dalt introduïdes per Bismarck; a Anglaterra o França resultat de lluites aferrissades del moviment obrer– no generaria més que una «cleptocràcia» institucionalitzada, és a dir, un dispositiu polític que els desfavorits haurien reeixit a establir per tal d'apropriar-se financerament allò que consideren, amb ressentiment encegat, que els rics haurien guanyat de manera il·legítima. Una brevíssima retrospectiva serà suficient per a deixar clar que aquesta afirmació no és sinó ximpleria, barreja d'ignorància històrica i desvergonyiment teòric.

En els seus esforços col·lectius per fer imposar mesures de redistribució econòmica i per aconseguir d'aquesta manera els drets socials, les capes socials econòmicament desfavorides es van recolzar durant la industrialització capitalista en dues fonts diferents de legitimació moral: en primer terme era del tot palès que la riquesa monetària ràpidament creixent de sectors de la classe burgesa procedia només en una petita mesura dels propis esforços i sacrificis personals i, en canvi, tenia molt a veure amb l'atzar de l'origen familiar i els enormes rendiments d'una propietat improductiva. Per què els havia d'anar tan bé als qui devien simplement a circumstàncies afortunades una situació que els feia rics, i tan malament a unes capes socials que contribuïen dià-

riament, amb el seu treball productiu, a l'augment de la renda nacional? Així doncs, si d'una banda la invocació del principi de rendiment que propagava la burgesia mateixa podia servir a les capes assalariades i sovint empobrides com a base moral en la lluita per la redistribució, de l'altra la interpretació conseqüent dels drets de ciutadania enunciats en les constitucions democràtiques, també. Per ventura, no s'hi garantia a tots els membres de les noves societats en formació que serien considerats i tractats com a iguals entre iguals? En conseqüència, els assistia tota la raó del món per a reclamar condicions socials en les quals tots els ciutadans tinguessen les mateixes oportunitats de participació en la vida social.

No calia ressentiment, tornem a dir-ho, ni enveja, ni avideses, per a motivar els membres de les capes socials pitjor situades a pugnar per una redistribució econòmica cap avall. L'aplicació resolta dels principis prèviament establerts, i compartits també per la burgesia, ja bastava per a percebre com a «injusta» la concentració de la riquesa en mans d'uns pocs i per a sentir-se, en conseqüència, legitimats per a defensar-se moralment. Tota aquesta idea segons la qual hauria calgut a més l'estímul addicional del ressentiment ha estat, des del principi, el desvari intel·lectual d'una lluita de classes des de dalt. No millora gaire pel fet de repetir-la regularment, com ja passa, en èpoques d'agreujament dels conflictes socials, i tampoc esdevé més creïble pel fet que intel·lectuals complaents com Sloterdijk la beneesquen amb paraules grandiloqüents.

Amb la caracterització de l'Estat social com una «cleptocràcia» institucionalitzada, en qualsevol cas, Sloterdijk ateny el punt de la seua argumentació a partir del qual creu que pot impartir ja les primeres indicacions

d'acció política. Si l'Estat social és un pur instrument de l'enveja de les classes baixes que exigeix cada vegada més detraccions fiscals de les «capes productives» via impostos, si ha esdevingut, com s'ha pogut veure les darreres dècades, un «monstre que xucla i escup diners», aleshores, seguint Sloterdijk, ha arribat el moment d'encoratjar les elits explotades a superar el menyspreu de si mateixes que hom els ha anat inculcant. Per això ressona també al nostre país el crit de guerra adreçat als rics i privilegiats, que finalment han d'agafar les armes de què disposen i encetar una «guerra civil antifiscal» per tal de recuperar una vida honrosa i de feliç respecte per si mateixos.

La riallada alliberadora que podria provocar aquest crit de guerra per la seua comicitat intrínseca i la seua frivolitat impressionant queda en suspens si tenim present que són frases d'un intel·lectual estimat pels mitjans de comunicació, admirat a l'esfera pública política i distingit en el grau més alt per l'acadèmia. I un se'n recorda, també, que no fa gaire una federació regional del Partit Socialista, sí, i no del Partit Liberal, es va voler lluir amb una conferència a càrrec d'aquest autor, que d'altra banda presenta i modera al segon canal de la televisió pública (ZDF) un programa de debat «filosòfic». Poca gent deu haver-hi que davant tot això no es pregunte si la nostra cultura democràtica no ha arribat finalment a un grau de lleugeresa, manca de seriositat i absurditat tal que acaba fent mal a les seues pretensions declarades. □

1. Els tres volums de l'obra *Sphären*: 1) *Blasen*; 2) *Globen*; 3) *Schäume* [Suhrkamp Verlag, 1998-2004] o «Bombolles», «Globus» i «Bromeres», que fa un total de 2.565 pàgines.
2. P. Sloterdijk, «Michel Foucaults strukturelle Theorie der Geschichte», *Philosophische Jahrbuch*, 79, 1972, pp. 161-184.

*Traducció de Benno Herzog
i Francesc J. Hernández*